

Селалад

12
2021

6+

ISSN-0235-1366

ОАГІОЙ БУТТ

Давквала хилда Керда шу!

ГІОР-ДАДИ

Хъавена латташ,
Дади гу вайна;
СовгІатех дизза
Гали да цунга.

Вайцига венав,
Вай дегаш хъаста.
Берашца халхар
Дергдолаш хоза.

ГІор-Дади хъаста,
Хургволаш раъза,
Оаш илли ала,
Мотт лебеш мерза.

Дешалаш дика,
Ца хулаш мекъа.
ТІехъагІа шоашта
Даргдолаш накъа.

Дешалаш дика,
Къахъегаш денна,
Вай Даъхен кхоане
Шуга я шоана.

Нах маърша бахалба,
Барт-безам болаш.
Адамий вахар
Ди тІехъа тоалуш.

Керда шу даъкъала
Хилда вай, бераш.
Оаш дика дешарах
Дади ва тешаш.

Берий вхоллам

ХОЗА ІА

Хоза Іа, цІена Іа
Дена хьатІакхьачад.
Берий чІоагІа
самукъадоаккхаш,
Вахар сийрда цо даьккхад.
Лай уж чоалпаш
Лайтта легаеш,
Еррига аре цо хозъяьй,
Цу хозленах ираз хьайза,
Бераша аре хьалйизай.

*Иленаькъан ПаьтІамат,
Олга тІарча ЮШ дешархо*

*Муцолганаькъан Бадрудин,
Сурхо тІара ийс шера деша ишкол, 5 кл.*

*Берсанаькъан Лейла,
Наьсарера гимнази, 6 кл.*

ДЕШАР

Фуй укх дунен тІа чІоагІа эшар?
ЧІоагІа эшар дешар да.
Дийша хилча, дах вай аттагІа,
Дийша хилча, хозагІа да.

Дийша хилча, гІоргва балха хьо,
Ахча хургда хьога хьона мел деза,
ТІадувха барзкъа хургда хьога,
Даа хІама хьога хургда,
Иштта дешар маьхала да.

*Беканаькъан Альбина,
ТІой-Юртура №1 йолча ЮШ
дешархо*

КОРСАМ

Керда шу хъахулаш, корсам ера тхона даде, хъунагIара яьккха. Тхоай хъаьша-цIагIа цIенъюкье IoегIар оаха из. Мамас дукха-дукха, тика чура ийца ена, тайп-тайпара бесаш дола: цIе, сийна, баьццара, кIай – ловзоргаш Ioэхкар цунах. ГIор-Дади а оттавир. Боамбех ваьвар ГIор-Дади-м. ГIаж йоаллар цун бе, йоаллар аьлча а, мамас дIабееллар-кх...

Ма хоза хилар-кх корсам тIаккха! Жовхъари сои халхадаьлар цун гонахъа. Жовхъар, корта бIагора а бена, Ioхайра цIенъюкье... ТIормиг бизза конфеташи бIараши делар цунна ГIор-Даде.

– Сона? – аьлар аз.

– Хьона а я, –
велахъежар из. –
Хъахъий!

Цецваьлар со.
Тха дади хиннавар
ГIор-Дади.

ЛАРАШ

Лай тІа йисай
Когий лараш,
Цар тІагІолла
Айя гІараш

Бераш доахкар,
Ше-ше дувцар
Нийса хеташ,
Къовсам тувцар.

– Юрта лийнар
Хиннад цоги, -
Из яхар ва
ЗІамга Гоги.

Йистхилар хІанз
Лоам чу кхийнар:
– Лом хиннад укх
Новкъа лийннар.

Из ва Башир,
Цун юрт –БІарах,
КІаьнка да ва
Говза чарахъ.

Гуш йоа лараш
Дикка зийна,
МІара хъекха
Кертах шийна,

ДІанийсъяь ший
Кийна лаба,
Дувца эттар
ТІаккха ГІаба:

– Ер лараш я,
Гучох, берза,
Даар лехаш
Шийна мерза,

Лийннай из вай
Лайтта ена,
ДІатІакхача
ГІерташ жена...

Гучаваьлар
Цигга Маса,
ТІаьнкІал йоаллаш
Шаккха Іаса.

ДІатІехваьлар,
Лайтта гІортош,
Іочудахар
Берий кортош.

Юхасайцар
Хинна гІараш:
Лай тІа гуш я
Масий лараш.

ГАЪНИЙ ОАРЦ

Новкъостий-чоапилгаш: овлашдуарги, хибуарги, гІадуарги, коастьюарги – вІашагІ а кхийтта, хьунагІа йолхаш яр, той де лаьрхІа.

Гаьнашта уж бІаргаяйча, оарц даьккхар цар:

– Оарц дала! Оарц дала! Овлаш даа овлашдуарг йоагІа! Хенаш даа хибуарг йоагІа! ГІаьнаш даа гІадуарг йоагІа! Коаст яа коастьюарг йоагІа!

ХьунагІара тайп-тайпара хьазилгаш оарцагІдаьлар гаьнашта: жугатхьазилги, моакха хьазилги, кІотаргхьазилги, чолхахьазилги, маьлхахьазилги, цІувзахьазилги. Даькхар уж гаьнаш йолча:

– Мичаб уж моастагІий? Мичай уж чоапилгаш?

ДІахьекхар гаьнаша мичахьа я чоапилгаш. ГІар а айяь, гІайттар хьазилгаш, чоапилгаш лувца аьнна.

Эггара хьалха йоагІача овлашдуарга бІаргадайра уж хьазилгаш.

– ГІовтта вай! ГІовтта вай! – аьлар цо ший новкъосташка. – Йовда вай! Йовда вай! Хьазилгаш доагІа вай яа!

ГІайттар чоапилгаш. Яйдар чоапилгаш. ГІадъяхар гаьнаш, кхерам дІабаьнна.

ДЕРА ДОЖАР

Хьан? Сево?

Хьан? Сево?

Дера дожар довза

Хила везац говза,

Беро ловзар ду!

Беро бегаш бу!

Ловзар делга цу беро,

Хьагойт дера дожаро.

Хьан? Сево?

Хьан? Сево?

Бегаш белга цу беро,

Хьагойт дера дожаро.

Хамхой Жимсари

КОСИ

Кóси йоаллар
Ара ловзаш,
Бургац урагкхувсаш,
Цаховш цун из
Карарьяьлар,
Юедар из
БосагIа.

Мухь а бетташ,
Елхар Кóси:
«Бургац
Йода са.
Гаьнайоалаш
Латт са бургац,
Довла оарцагIа!»

ЮВРГІАННА КІАЛ КХИЙНА ВЕЖАРІЙ

гІалгІай фавлг

Яхаш цхъа сесаг хиннай. Кхо кІаьнк хиннав цун. ТІадувха хІама хиннадац цар, цудухъа вІалла маьнге тІара хьалгІовтташ а хиннабац уж. Даа хІама нанас хъа а кхухъаш, дІаухкаш хиннаб шоашта. Уж кхаба чІоагІа хала хиннад нанна. Ше, цхъан аьлан чулатташ, хиннай из. Баьча балхах хьаденначох берашта даа хІама ийдаьд кхалсага. Уж кІаьнкаш, шоаш метта баддача беса, цу ювргІа кІал хьалкхийнаб. Цу аьлан а хиннай кхо йоІ. Аьлан коа тІара цкъа ше чуеча, нанас аьннад:

– Ший йоІ маьре дІаяла дага волаш, аьлас нах вІашагІбетт.

Из а аьнна, нана юха дІаяхай. Из дІа ма яххинге, хьал а гІайтта, шоашта тІауллача ювргІах тІадувха хІама а даь, арабаьннаб вежарий. Царна дага хиннад из йоІ шоашта хьаяккха. Нах вІашагІкхетача баха ераш дІаайттача, нах чІоагІа цецбаьннаб ераш шоашта бовзаш цахиларах. Из йоІ яккхар духъа, алхха цхъа хІама хиннад де дезаш: кхаь шера чулоаттадаь аьлан лийг хъа а лаьца, лоам тІа вала везаш хиннав. Из лийг цигга лора а деш, кхо дии-бийсеи даккха дезаш хиннад. Из аьлано хьакхайкадича, массане а кортош Іочудахад, хІана аьлча моллагІча сага дулургдолаш хІама хиннадац из. Вежарий а беа хьайзаб. ЗІамагІчо аьннад:

– Из лийг лоам тІа хьан доаккх ховре, хъа-м аз лоцаргдар из.

– Из цу тІа хьалтІадаьккхача лораде саг валаре, хьалтІа-м аз доаккхаргдар из, – аьннад шоллагІча вошас.

– Оашош яхар шоана кхоачашде моге, из лийг лораде со хьожаргвар, – аьннад воккхагІча вошас.

– Вай йоаккхаш йола аьлан йоІ цун зІамагІъяр а я, из зІамагІволча сона кхача езаш а я, – аьннад зІамагІчо.

ЙоІ зІамагІчоа хургйолаш, цигача соца а даьд цар. Шоаш дийцар кхоана Гурра чакхдаккхар духьа, дІацІа а баха, нана чуялехь шоай барзкъах юха а ювргІа а баь, дІабийшаб вежарий. Нана сарахьа чуенай. Ший кьонгашка аьннад цо:

– Даьллахьий, бераш, из аьлан йоІ кхаччал ираз-м хургдацар вай, хІаьта а цунга хьажа даха дезар шо.

Кхы наьнага хІама а ца оалаш, шоай пхьор а диа, дІатхьайсаб вежарий. Гуйран нана яхача, сихха ювргІах барзкъаш а даь, аьлан коа бахаб уж. Гулбеннача наха хьалха ара а ваьнна, массанена дІа а кхайкадаь, лийг дІахийцад аьлано. Цигача массанена юкьера хьаара а ийккха, зІамагІчо, лийг хьа а лавца, шоллагІча вешийга дІаденнад. ХІаьта цо, из лийг мархІа а делла, кхоссавенна лоам тІа даьккхад. Циггача лийг Іо а дилла, сихха Іочукхоссавенна, ший воккхагІвола воша хьалтІаваьккхав. ВоккхагІвар лийг лораде Іохайнав. КхоалагІча дийнахьа из лийг даа аьнна дажалаши вампалаши хьагулбеннаб. Сахиллалца царех латаш, уж дерригаш хІалак а даь, лоам тІара цар декъий чутайсад воккхагІволча вошас.

Гуйран, лийг а дахьаш, аьлан коа тІа эттав воккхагІвола воша. Шоашца аьлан йоІ а ийца, вежарий цІабахаб.

ШоллагІча дийнахьа аьлано, йоккха че а яь, ший ах боахам дІабеннаб вежарашта.

Шоашка ираз а кхавча, бІаьхий а хинна, баха хайшаб вежарий. Дукха ха ялале, воккхагІволча шин вешийна а йоалайир аьлан ши йоІ.

ХЪАЗИЛГ

Маълхо, нанас бер мо,
Деррига дуне хъест.
Сахилалехъ хъазилгаш
Иллеш доахаш кхест.
Цхъан хъазилго, кора
ХъатIадай, зIок етт:
– ХъалгIаттал хъай Хъава,
Тхона сагота хет.

– Сабардел хъай, хъазилг,
Кхы а хъалха да,
Сахилале гIатта
Со зIамига я.
Оаш кIеззига сатохе,
Со хъалгIаттаргья.
Шоана кIи кад бахъаш,
АрайоагIаргья.

ДИКА БЕРАШ

Бераш, бераш!
Дахалда шо маърша!
Шоай даъ-наъна
Дегаш деладеш,
Вочох лоралуш,
Даим дика дешаш,
Шоай дас, нанас
Яхар хъадеш.
ТIаккха бераш,
Хоза, дика бераш,
Дезаргда шо
Массаболча наха,
ЧIоагIа дог гIоздаьнна,
Даим елаш,
Хургья шуга Даъхе!

ХЪАЗИЛГАШ

Лоа диллад, доккха, клоарга лоа.

Сои дадии коа юкъе арадаьлар.

Хьазилгаш даглар гаьн тIа. Дукха дар уж – цхьа Iул!

Тхо бIаргадайча, гIайтта дIа а даха, цIен бада тIа Iохайшар уж.

Улг а дегIа, хIама тасса лаьрхIар оаха царна.

– Хьо укхаза латталахь, – аьлар даде, – со укх сахьате хьавоагIа хьона.

ТIаккха, отара кIал а ваха, диъсаьна фанера улг а дахьаш, юхавера из:

– ХьалтIавалал.

– Сенна?

– IотIатохал е улг дIарча тьоврона тIа. Хьахьий, хьастами гони ераш да хьона.

ХьалтIа а ваьнна, улг IотIатехар аз. Бий бизза кIа хьалкховдадир сога даде:

– IотIадилла, доаржа а дийя.

IотIадиллар аз кIа.

– Iовала хIанз, – аьлар цо.

Iотоссавелар со, лайла Iо а кхеташ.

Чу а даьхка, корох ара а хьежаш, Iохайшар тхо.

Дукха ха яьккхар хьазилгаша улга го боахаш, духьаш хургдацар уж, боанг я мотташ. ТIаккха цал, майрагIдар, IотIахайра, кIа даа даьлар. Вожааш а, из бIаргадайча, хьакхашта а даьнна, IотIахувша доладелар.

ШоллагIча дийнахьа а диллар оаха улга тIа кIа.

Хьалемар хьазилгаш тхоца. Кхерацар уж хIанз, гIувттацар сои дадии бIаргадайча.

МОТТ БЕЦЕ, КЪАМ А ДАЦ

Горчханнакъан Бадрудин

ГОАЛМОАРЗАГІА, ГОАЛМОАРЗАГІДАЛА

ГоалмоарзагІа яха дош хайра лелаш дацар хьалха а. ХІанз, наггахьа волча сага мара оалаш, хаза йиш яц из. Фу маІан да цун? Масала, оалаш хаза йиш яр цхьан хана, «гоалмоарзагІа когаш а детташ, да цун борал». Из яхилга да, «харцахьа-бакьахьа, ишта-вешта» яхилга. Вешта аьлча, мичча беса лайзача а, Іолайзача ІІоне бе адоацаш, яхилга. Гоал яха доши моарзагІа яха доши – ши дош вІашагІ а хеттá, хьадаьд из дош. Гоал яхилга – харцахьа, оагІора яхачун маІана гарга да.

ГоалмоарзагІдала яхар, гоалдала, чоалхане дерза, талха яха маІан долаш дош да. Из гуш йолаш йолча хІамах оалаш дац. Из оал цхьан болх-моттигах, Іулаках. Масала, ала йиш я, «аз мел лаьрхІа хиннар гоалмоарзагІдаьлар са».

Кицаш

*Гамажа шура мийнна бакъилг колдийла кийрчай.
Хьадечун – Іайнад, цадечун – дайнад.*

ГІАЛГІАЙ СИЙДОЛА НАХ

Салиханов А.

ОВШАНАЪКЪАН МАХЪМАДА МУСТАФА

Овшанаъкъан Махьмада Мустафа ваь хиннав 1939 шера, бакъда из дӀаязваьв 1938 шера ваьв аьнна. Вай мохк бохабеча хана, Мустафа пхи шу даьнна кӀаьнк хиннав. Іаддалиѳ Махьмадеи Ювсапанаъкъан Анзора Тазретеи (из ше Буро кӀалхара хиннай) дезале кхы а цхьа воІ, ѳиъ ѳоІ хиннад. Вешта аьлча, ялх бер хиннад цар. Мустафайл воккхагӀа хиннав Абукар, ѳижарий Довхан, Фасиман, Лейла, Радимхан яхаш хиннаб. Уж карарча хана берригаш боацаш ба. Мехках баьхача хана, цар дезал нийсбеннаб Казахстан Алма-Атински района Весёлая жизнь яхача юрта. Школа цига ѳоаккх цо. Хетаргахьа, дика дешаш а хиннав, юртбоахама институте чакхвоал из. Бакъда дукха ха яккхац цо цига, ах шера дийшача цигара хьа а ваьле, Москверча паччахьалкхен университета журналистий факультете деша отта вода. Кастта из мел везарашта кхаъ хул цо бихьача наькъах, мехка столицерча эггара дикагӀѳолча вузе деша дӀаотт, кхыметтел СССР карта тӀа ѳоацача Сурхо тӀара зӀамига саг. 1964 шера из факультет чакхѳоаккх вай мехкахочо. Цунна тешал деш да цу факультето арадаьккха «Маховой тӀара тха цӀа» яха книжка. 1952–2002 шерашка цига деша баьгӀа нах дӀаязбаьб цу тӀа. ХӀаьта 1964 шера дийша баьннача эрсашта, гуржашта, жугташта, кхыча къамех болча викалашта юкье я гӀалгӀачун Овшанаъкъан Махьмада Мустафай цӀи а. Юха шоай мехкабаьнначул тӀехьагӀа, кӀеззига Сурхо тӀа а баьха, Шолжа-ГӀалий тӀа дӀабахӀа, цига бахаш хиннаб цар дезал. Цу заман чухьа іаьдал мишта хиннад аьлча, хьо гӀалгӀа вале, хьона эрсий меттаца болх булургбале а, «Сердало» газете балха дӀахьожавеш хиннав журналист. Цхьан юкьа иштта къахьѳигача, Овшанаъкъан Мустафа хьожаву Нохч-ГӀалгӀай радио керттерча редакторалла. Из деша отт Россѳ Іилмай Академе Дагестанерча филиала чуйоагӀа аспирантуре. Цига деша вагӀаш, Іилман кандидата диссертаци язьѳо цо, кулгалхо исторически Іилмай доктор Вагапов волаш. 1974 шера ноябрь бетта 1-ча дийнахьа (протокол №1) В. И. Ленина цӀерагӀча Дагестански университета Совета соцамах Овшанаъкъан Махьмада Мустафайна лу исторически Іилмай кандидат яха сийдола цӀи. Кастта балха тӀа лакхлу. Из хьожаву Нохч-ГӀалгӀай телевидене, радио председателя радио гӀолла волча заместителя балха тӀа. Мустафа духхьала ший балха чухьа кьовлавенна вагӀаш саг вацар, цо яздора дукхача къамий викалашта юкье халача ханашка хулаш долча доттагӀалах дола ѳоазош. Иштта Нохч-ГӀалгӀай книжни издательствос арахийцадар «Вежарий хула цхьоагӀо» яха цун книжка. Ший гӀулакхашца а вар из бе-беча къамех болча нахаца товш, царца хоза гӀулакх леладеш.

Махьмада Мустафа кхелхав 1991-ча шера.

САКЪЕРДАМИЛГАН

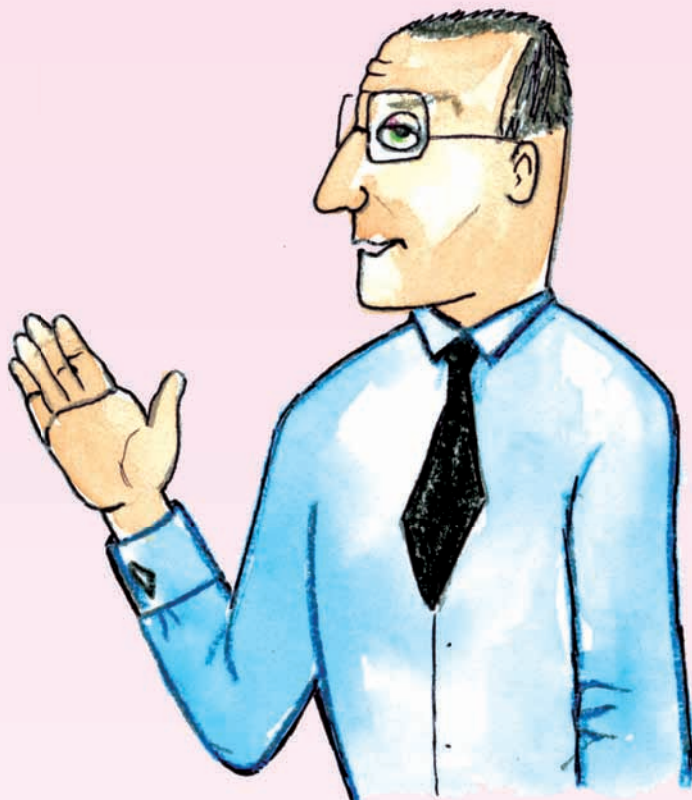
Хамхой Дауд

ДЕРГДИЙ ИЗ ХІАМА?

– Тха хъехархочоа хІама дагадагІац, вицлуш ва из, – оал ишколера чувенача Іийсас.

– Хьона сенах хов из вицлуш ва е вац? – хоатт нане.

– Тахан со деша вахача, селхан цІагІа Іомаде ше денна хиннар сога хъадувца яхаш хул из, хІама дагадоагІачо дергдий из? – оал кІаьнка.

МАЛАВ БЕХКЕ?

– Аслан, тахан берашца лийтав хьо, бехке мала вар шух? – хоатт нане виІий-воІага.

– Хьо я-кх бехке.

– Сай цІагІа ягІа со мишта хул бехке, ишколе вахача моттиге хьо леташ хилча?

– Тха классерча кІаьнка аьлар сога, шун нани гІарбаш я, аьнна, из хала а хийтта, со цунах летар. ТІаккха хьо еций бехке?

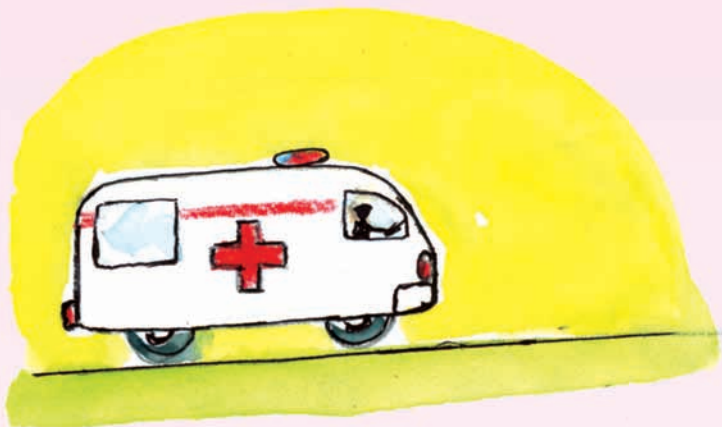
ФУ ХОВЛИ, ФУ ДОВЗАЛИ?

Салиханов А.

ДегІацара дІаяьнна
Еррига хьоано,
КІай полтув тІакхелла,
ВагІаш хул кьоано.

(тәд нрІ)

Хоадабой,
ЦІий дагІац,
Дарба де
Лор вагІац.

(җмнН)

Аьхки –
Ударгаш,
Іай – шан
Гударгаш.

(тггоу)

Из доагІаш хилча,
Шоай тха алха,
Боккхий нах Іоховш
Пешка хьалха.

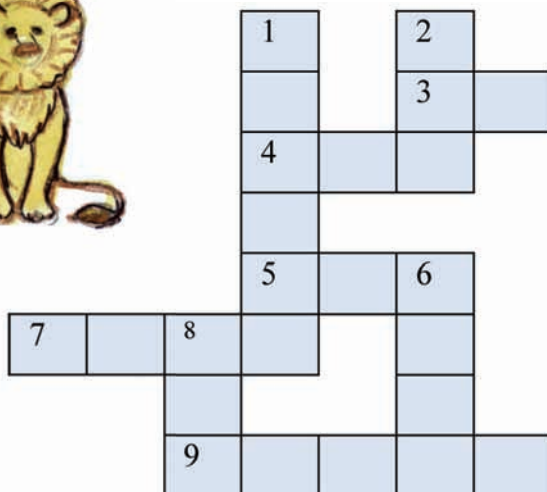
(врІ)

КРОССВОРДА ДАШХАРГАШ

ПхорагІа: 3. Ов. 4. Хоам. 5. Лом.
7. Гали. 9. Рузкъя.

УрагІа: 1. Исхали. 2. Дом. 6. Мизкъ.
8. Лир.

КРОССВОРД

ПхорагIа: 3. Ши клада вIашагIхеттача гIолла, додаш хул из. 4. Кердадар. 5. Майра аькха. 7. Ялат чулеладу кечал. 9. Ахча.

УрагIа: 1. ДIайхача клада тайпа. 2. Лостам ца беча моттигашка тIабуж из. 6. Геттара йокъаенна дахча. 8. Къега сердал.

Кроссворд оттаяь Мерешканаькъан С.

Кроссворда дашхаргаш 15-ча оагIон тIа да.

ДОШЛОРГ

Алха (ханд.) – очистка шерсти перед пряжей

Вампал (ва) – великан

ГоалморзагIдала (ханд.) – криво-косо

ГIадуарг (я) – жук-листоед

ГIарбаш (я) – ведьма

Дажал (ва) – чудовище, страшилище

Жугатхъазилг (да) – выюрок

Исхали (да) – бумазая

Коастъуарг (я) – жук-короед

КIóтаргхъазилг (да) – кустарница

Лир (да) – нимб

Маьлхяхъазилг (да) – овсянка

Моакха хъазилг (да) – завирушка

Мизкъ (я) – высохшее дерево

Ов (да) – шов в швейном деле

Овлашдуарг (я) – жук-корнегрыз

Сийнхъазилг (да) – сизоворонка

Хибуарг (я) – жук-сверлильщик

ЦIувзахъазилг (да) – пищуха

Чолхахъазилг (да) – мухоловка

«СЕЛАИАД» (РАДУГА) № 12
Детский журнал
Учредитель — Правительство Республики Ингушетия
Издается с сентября 1986 года на ингушском языке.
Зарегистрирован Управлением Федеральной службы по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций по Республике Ингушетия.
Регистрационный номер ПИ № ТУ06-00029 от 19.09.2019 г.
Главный редактор **Б. Х. Горчханов.**
Зам. главного редактора **Р. С. Келигова.**
Худ. редактор **А. Х. Даурбекова.**
Корректор **С. Я. Арчаков.**
Художник **Д. С. Гудантова.**
Сдано в набор 30.11.21 г.
Подписано к печати 19.12.21 г.
Дата выхода в свет 20.12.21 г.
Формат 60х841/8.
Бумага офсетная.
Печать офсетная. Усл. п. л. 2.
Уч.-изд. л. 2,2.
Тираж 2150. Заказ 211001.
Адрес редакции и издателя: 386101, Республика Ингушетия, г. Назрань, пр. И. Базоркина, 3а.
Электронный адрес: selaad.ri@mail.ru
Телефоны: гл. редактор — 22-70-97; отделы и бухгалтерия — 22-70-96.
Отпечатано в АО «Изд-во «КЗ», г. Минводы, ул. 50 лет Октября, 67.